

KASIM TINISTANOV, HAYATININ SON YILLARI VE İDAM EDİLMESİ

Kemal GÖZ*

Öz

Bu çalışma, Kasım Tinistanov'un hayatı, eserleri, Kırgız edebiyatına yaptığı katkıları, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal durumu, şahsına yapılan suçlamaların ve eleştirilerin gerçekliğinin tartışılması ve idam edilmesi konusunda bilgiler vermektedir.

Tinistanov, Sovyetler Birliğinin kurulmasından sonra Komünist rejimin isteklerini kabul etmeyen, eserleriyle rejime karşı durmaya çalışan aydın ve yazar kitlesinin bir bireyidir. Şiirlerinde ve kısa hikâyelerinde rejimin baskısından dolayı Kırgız Kazak halklarının geçmişte yaşadığı güzel günlere duyduğu özlemi dile getirmiş ve bu sebeple ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin devamında ise Sosyal Turan Partisi kurucuları arasında yer almakla suçlanmış ve 1938 yılında idam edilmiştir.

Çalışma, Kırgız edebiyatının oluşmasında katkısı olan şahsiyetlerin ve ortaya çıkarılan kaynakların bilinmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kasım Tinistanov, Aalı Tokombaev, Alaş Ordo, Kırgız Edebiyatı.

KASYM TYNYSTANOV LAST YEARS OF HIS LIFE AND EXECUTION

Abstract

This work provides information about Kasim Tinistanov's life, works, his contributions to Kyrgyz literature, social, political, of his time, the reality of the accusations and criticisms made to his person and his execution.

Tinistanov is an individual of the mass of intellectuals and writers who did not accept the wishes of the Communist regime after the establishment of the Soviet Union and tried to stand up to the regime with his works. In his poems and short stories, he expressed his longing for the good days of the Kyrgyz Kazakh peoples in the past due to the repression of the regime and was heavily criticized for this reason. Following these criticisms, he was accused of being among the founders of the social Turan Party and was executed in 1938.

The work is important in terms of knowing the personalities and sources that contributed to the formation of Kyrgyz literature.

Keywords: *Kasym Tynystanov, Aaly Tokombaev, Alash Ordo, Kyrgyz Literature.*

1. GİRİŞ

1901 yılında şimdiki bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Balıkçı şehri yakınlarında bulunan Çırpıktı köyünde dünyaya gelen Kasım Tinistanov, önce babasından eski yazıyı öğrenmiş, 1909-1912 yılları arasında doğduğu köydeki mahalle mektebine 1912-13 yılları arasında Sazanova kasabasındaki Özbek mektebine, 1914-1916 yılları arasında ise Karakol'daki "Russko-Tuzemniy" adında Rus olmayan halkların Rusça eğitim aldığı okula devam etmiştir. 1924 yılında Kazak-Kırgız Halk Eğitim Enstitüsünü bitirmiştir. Öğrencilik yıllarında Taşkent'te Kazakça yayımlanan Caña Öris, Ak Col gazetelerinin yazı işlerinde ve Cas Kayrat, Sana dergilerinde çalışmıştır (Yürümez ve Yürümez, 2017: 584). 6 Kasım 1938 yılında kurşuna dizilerek idam edilmiştir (Rispaev vd., 1989: 556; Aamatov vd., 2008: 632).

Tınıstanov edebî kişiliği ile olduğu kadar bilim adamı kişiliği ile de bilinmektedir. Kırgız yazı dilinin kurucuları arasında yer aldığı gibi Arap alfabesiyle yazılan Kırgızcanın önce Latin alfabesine daha sonra da Kiril alfabesine geçiş süreçlerinde etkin olarak çalışmıştır. Bakü’de toplanan I. Türkologlar Kurultayında (Buran, 2009: 430-444) sunduğu “Yeni Kırgız Alfabesinin Oluşturulmasındaki Temel Prensiplere Dair” adlı çalışması Kırgız Dil Bilimi alanında kaleme alınan ilk ilmî çalışmadır. 1924 yılında basılan ilk ders kitabı "Okuu Kitebi'nden sonra Çoñdor Üçün Alippe (1926), Bizdin Til (1927), Kırgız Tilinin Morfologiyası (1934), Kırgız Tilinin Sintaktisi (1936) adlı eserleri basılmıştır (Rıspaev vd, 1989: 556). Bunun yanında üzerinde çalıştığı Terimler Sözlüğü 1933 yılında hazırlanmıştır (Aamatov vd, 2008: 632). Tınıstanov'un kaleme aldığı eserler günümüzde de kaynak olarak kullanılmakta, icat ettiği terimler ise Kırgız dili gramerciliğinde önemini korumaktadır.

Kasım Tınıstanov ismi Sovyetler Birliği Dönemi Kırgız tarihi ve kültürel gelişimini anlamak isteyen araştırmacılar için önemlidir. Tınıstanov, Kırgızcanın yerel bir lehçe hüviyetinden çıkarak yazılı edebî dil olmasını sağlamış, Kırgızcanın hangi ağzının edebî dilde kullanılacağına karar vermiş, birçok gramer terimini bulmuş ve bu terimleri eserlerinde kullanarak Kırgızcada yerleşik bir dilcilik esası oluşturmuştur. Kırgız dilcileri hâlâ Tınıstanov’un ilk defa Kırgızcaya kazandırdığı gramer terimlerini kullanmaktadır. Tınıstanov’un Kırgız dil ilmi için yaptığı bu hizmet tarih, felsefe, hukuk ya da ekonomi gibi diğer bilim dallarındaki terimlerle karşılaştırıldığında daha açık ortaya çıkmaktadır. Yukarıda zikredilen bilim dallarındaki terimlerin hemen hepsi Rusçadan kelimesi kelimesine çeviridir (Cigitov, 1991: 257).

Prof. Dr. Salican Cigitov, “Töl Başı” makalesinde Kasım Tınıstanov’un ana diline yaptığı bu hizmeti şu karşılaştırmayla açıklamaktadır:

Örneğin Lev Tolstoy'un yüz cildi aşan külliyatına ve farklı türlerde kaleme aldığı yazılara rağmen Rus yazı diline sağlayabildiği fayda sadece bir kelimedir. Fyodor Dostoyevski ise eserlerinde kendi icat ettiği birçok kelime kullanmış olsa da bunlardan sadece üç tanesi Rus yazı diline geçmiş ve kullanılmıştır. Büyük yazar ana diline üç kelime de olsa katkıda bulunduğu için çok gururlanmış. Eğer bu pencereden bakılacak olursa Tınıstanov'un Kırgızcaya sağladığı katkı büyük bir emek olarak nitelendirilebilir (Cigitov, 1991: 258).

1927 yılının Mart ayında Sovyetler Birliği içinde muhtariyet olan Kırgız Özerk bölgesinin Sosyalist Cumhuriyet olması ile yeni kurulan devletin Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilen Tınıstanov bu görevde 1 Eylül 1930 tarihine kadar bulunmuştur. (Cigitov, 2006a: 49). Bakanlık görevinden "Tüberküloz hastalığı sebebiyle süresiz izne ayrılmıştır." şeklinde bir açıklama ile ayrılan Tınıstanov'un bu görevi bırakmasının asıl sebebi siyaseten gözden düşmesidir (Cigitov, 2006a: 49).

Bakanlığı bıraktıktan sonra bir süre tedavi olan Tınıstanov siyasetten uzaklaşarak devlet yönetim kademelerinde yer almamış ve zamanını ilmî araştırmalara hasretmiştir. 1931 yılının yaz ayında Kırgız Cumhuriyeti'nin Millî İlim Araştırmaları Enstitüsüne öğretim görevlisi olarak kabul edilen Tınıstanov, adı geçen enstitüde 1937 yılının ağustos ayına kadar öğretim görevlisi, bölüm başkanlığı ve direktörlük (dekan) görevlerinde bulunmuştur. Enstitüde görevli olduğu yıllara çoğunlukla Kırgız dilinin grameri, morfolojisi, imla kuralları ve ilmî terminolojisi ile alakalı çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde Kırgız Pedagoji Enstitüsünde Kırgız dili okutmanlığı, 1932'de doçent, 1936'da profesör görevlerinde bulunan Tınıstanov, bütün bu işlerin yanı sıra 1932 yılının haziran ayında Kırgız Devlet Tiyatrosu Müdürlüğü görevinde bulunmuş ve bir yıla yakın bir zaman bu görevde kalmıştır (Cigitov, 2006a: 50).

Tınıstanov'un hem edebî hem de ilmî çalışmaları, Kırgız yazı dilinin oluşması aşamasında bu dille vücuda getirilen eserlerin ilkleri arasındadır. Tınıstanov Kırgız tarih kitaplarında Kırgız yazı dilinin kurucusu, Kırgız edebiyatının başlangıç eserlerini veren önemli bir yazar ve Kırgız Dil Bilimi ile ilgili ilk çalışmaları yapan bir bilim adamı olarak gösterilmektedir.

2. BÜYÜK TERÖR DÖNEMİ

Sovyet tarihçileri arasında hâlâ tartışmalara sebep olan Kirov cinayeti Stalin dönemi “Büyük Terör” dalgasının kıvılcımını ateşleyen olay olarak tarihe geçmiştir. Tınıstanov'un idam edilerek öldürülmesinde Kirov cinayeti ile başlayan aydın kıyımının da etkisi olmuştur. Stalin'e sadakatiyle bilinen Bolşevik lider Sergey Kirov'un (1886-1934) Leningrad Komünist Parti merkezinde Leonid Nikolayev adında eski bir partili tarafından tabanca ile öldürülmesi hususunda iki farklı görüş ön plana çıkmaktadır. Bu görüşlerden birincisi Stalin'in kendisine muhalif olan kadroları tasfiye etmek için bu cinayeti bir araç olarak kullandığıdır. Tesadüfi bir aşk cinayetini kendi lehine kullanan Stalin, Lenin'in ölümünden sonra parti liderliği konusunda kendisiyle mücadeleye girişen Lev Troçki ve Grigori Zinoviev'e bağlı kadroları tasfiye için bu cinayeti bir araç olarak kullanmıştır. Amerikalı tarihçi Grover Furr ise Kirov'un aşk cinayeti adı altında siyasi bir cinayete kurban gittiği görüşündedir. Buna göre Stalin'e suikast düzenlemek isteyen muhalif bir ekip Stalin'e sadakatiyle bilinen Kirov'u ortadan kaldırarak otoriteyi zayıflatmak, ülkeyi yabancı güçlerin müdahalesine açık, korumasız bir ortama çekmek istemişlerdir. Furr, Kirov'un öldürülmesinden sonra başlatılan tasfiye sürecinde yaşanan aşırılıkların baş sorumlusunun NKVD'nin başında yer alan Nikolay Yejev olduğu görüşündedir. 1936-38 yılları arasında NKVD'nin başında bulunan Yejev Alman istihbaratıyla bağlantı içindeydi. Onun döneminde suçsuz yere idam edilen, sürgüne gönderilen ve halk düşmanı olarak ilan edilen yüz binlerce insanın bu haksızlığa maruz kalmasının sebebi Sovyet insanı arasında

kitlesel olarak Sovyetlere düşman bir sınıf oluşturma çabası idi. Böylelikle Almanlar ya da Japonlar saldırdığında Sovyet hükümetine karşı başlayacak olan karşı halk ayaklanmalarının zeminini bu hoşnutsuz kitle oluşturacaktı. 680 bin kişinin öldüğü kitlesel idamlardaki aşırılık Stalin'in de dikkatini çekmiştir. Bu süreç Yejev'un tasfiyesi ve idamı, yerine ise Lavrenti Beria'nın gelmesiyle noktalanmıştır (Furr, 2012: 277-284).

Esasında Grover Furr'un, Yejev tarafından gerçekleştirilen kitlesel idamlarla ilgili yaptığı tespit doğanın genel gidişatına aykırı değildir. Bahsi geçen dönemde idam edilen Kırgız devlet adamı Törekuł Aytmatov'un (1903-1938) ođlu Cengiz Aytmatov birçok eserinde Stalin dönemini kıyasıya eleştirmiştir. Stalin dönemine karşı duyulan nefret Kırgızistan'ın eski Özbekistan büyükelçisi, şair ve bilim adamı Salican Cigitov'un kaleminden çıkan şu satırlarda da görölmektedir:

20. Parti Kurultayının gerçekleştirildiği sırada ben üniversite ikinci sınıfta okuyordum. Rus basını ve edebiyatında meydana gelen bütün yenilikleri en ince ayrıntılarına kadar okuduğum, canla başla bilgimi arttırmaya çalıştığım bir dönemdi. Ben taptaze bir yetimdim, "büyük terör" döneminde hapisanede öldürölen bir dedenin torunu ve bir dayının yeğeni, "halk düşmanı" olarak iki yıl hapiste kalan, sonra amansız bir hastalığa yakalanan ve bu hastalık sonucu ölen bir babanın oğluydum. Babam sağlığında hapisanede suçsuz yere azap çektiğini ve akrabalarının, yaşitlarının ve dostlarının haksız yere suçlanarak cezalandırıldığını mırıldana mırıldana bıkip usanmadan hikâye ederdi (Cigitov, 2006b: 160).

Nitekim Cigitov, bir eleştirmen olarak hayatı boyunca Stalin dönemi dogmalarıyla mücadele etmiş, Stalin döneminde oluşturulan prensiplerle eserler kaleme alan yazarları ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Aytmatov ve Cigitov'a benzer bir durum ünlü Kırgız hikâyecisi ve dramaturg Murza Gaparov için de geçerlidir. Sovyetler kurulduğunda zengin bir ailesi olan Gaparov'un babasına ait bütün mallar devlet tarafından alınarak Kolhoz malı sayılmıştır. Bundan dolayı Sovyet rejimini hiçbir zaman can-ı gönülden benimsemeyen Gaparov'un Sovyetlere karşı duyduğu küslük bazı eserlerine de yansımıştır (Karakaya, 2011: 10).

"Büyük Terör" olarak adlandırılan bu dönemde Kırgızistan sahasında özellikle ilk dönem devlet adamları ve entelektüellerin büyük çoğunluğu ya idam edilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir. Tınıstanov'un idamına giden yolda yukarıda izahı yapılan siyasi havanın etkisi elbette görmezden gelinemez.

3. İDAMA GİDEN YOL

Tınıstanov'un idam edilerek öldürülmesi sürecinde iki aşama vardır: Bunlardan birincisi "Kasım İrlarının Cıynagı" adlı şiir kitabına giren şiirlerinden bazılarının (Alaşka, Cangıl Mirza, Manas Kümbözü) ağır bir şekilde eleştirildiği dönemdir. Kasım Tınıstanov ilk şiirlerinin birçoğunu Kazakça yazmıştır (İbraimov, 1991: 23). İkinci aşamada ise bu ağır eleştiriler karşısında kendini Parti ve halkın gözünde temizleyebilmek için "Akademiya Geceleri" adlı piyesler serisini kaleme almıştır. K. Cantöşev ve A. Sapiev de bu piyeslerin bazı bölümlerinin yazımına eşlik etmişlerdir (Bolponova, 2011: 94). 1932 yılında üçüncü piyes dışındakiler Kırgız dram tiyatrosunda sahnelenmiştir.

3.1 Akademiya Geceleri

Tınıstanov'un "Akademiya Geceleri" adını verdiği piyeslerde amaç olarak gözettiği üç unsur vardır:

- A. Sınıflar arası mücadelede sanatın bir silah olarak ne denli önemli bir araç olduğunu göstermek

- B. Kırgız toplumunda sınıflar arası mücadelenin tarihî gelişimini ana hatlarıyla da olsa halka tanıtmak
- C. İşçileri proletarya sanatı etrafında sosyalizm için savaşta proletaryanın en önemli silahı olarak organize etmek (Bolponova, 2011: 94).

Bu piyeslerden sadece ikincisi günümüze kadar ulaşmıştır. Bu piyesin “Şabdan” ve “Gözü Görenler” bölümlerinin yazılı nüshaları 1991 yılında Bişkek’te basılan “Kasım Tınistan Uulu” adlı kitapta yayımlanmıştır. “Şabdan” ve “Gözü Görenler” bölümlerini 1996 yılında Özlem Akant, hazırladığı yüksek lisans tezinde Türkçeye aktarmıştır (Akant, 1996).

“Şabdan” ve “Gözü Görenler” bölümleri genel itibarıyla Başlangıç Dönemi Kırgız Edebiyatı’nda sıklıkla işlenen konulardan oluşur. Din adamlarının dini kendi çıkarları için kullanması, zengin toprak ağalarının fakir halkı nasıl acımasızca sömürdüğü ve kadın erkek eşitliği temaları bu dönem edebiyatının en önemli özellikleri arasındadır.

“Şabdan” draması ünlü Kırgız şahsiyet Şabdan Baatır’ın kabul odasında duvarda Çar’ın ve Çarıçe’nin asılı fotoğraflarının olduğu vurgusu ile başlar. Artık yaşlanmış ve ölüm döşeğinde olan Şabdan, oğlu ile konuşmaktadır. Ruslar, Japon Savaşı’nda ağır bir yenilgiye uğramış ve zorda kalan Çarlık rejimi Şabdan’dan yirmi bin akçe ek vergi istemiştir. Ancak halk bu vergiyi vermek istememekte ve yer yer toplanarak isyan emareleri göstermektedir. Bunun üzerine Şabdan, Molla’yı yanına çağırır ve azarlar. “Eskiden, Kur’an ile mescidin adı kullanılarak bunlar başarılıbiliyordu. Şimdi sizden aynı başarıyı göstermeniz isteniyor.” (Akant, 1996: 56) der ve halkın yönetimin isteklerini sesini çıkarmadan yerine getirmesi için dini kullanmasını ister. Vali temsilcisi Şatskiy’e paranın mutlaka toplanacağına dair güvenceler veren Şabdan mutlak bir teslimiyet içindedir. Ayrıca Türkistan vali temsilcisinin Şabdan’ın yanında “Siz Türkistanlılar bizi çok eğittiniz. Sizleri boz

keklik gibi takip edip tüfeğin süngüsü ile vurarak boyun eğdirdik.” (Akant, 1996: 57) gibi aşağılayıcı bir üslubu vardır.

Altıncı sahnede Molla'nın İslam dinini Rusların hizmetine nasıl sunduğu, vergi vermek istemeyen isyancılara yaptığı konuşmada gözler önüne serilir:

Kur'an'ı açar. “Çar'a ve onun kanunlarına karşı çıkmak Tanrı'ya karşı çıkmaktır. Peygamberimiz: Yeryüzü Tanrısız, ülke de Çarsız olmaz. Ey ümmetim, bu sözü yüreğinizin bir köşesine iyice yerleştirin.” diyor. Kur'an'ın söylediği, Tanrı'nın söylediğidir.

Molla sırasıyla Kur'an'ı vergi vermek istemeyen isyancılara uzatır, hepsi Kur'an'ı öper (Akant, 1996: 59).

Piyeste gerçekte yaşamış bir kişilik olan Şabdan Cantaev'in Çar'a yazdığı bir mektup da yer alır. Buna göre Şabdan Cantaev'in babası Ruslara büyük hizmetlerde bulunmuş, Kazakların son Han'ı ve bağımsızlık savaşı sembolü Kenensarı Kasimov, Şabdan'ın babasının köyünde öldürülmüş ve başı Çar'a teslim edilmiştir. Bu hizmeti karşılığı Şabdan'ın babası Cantaev'e yarbaylık unvanı verilmiştir. Şabdan da babasından aşağı kalmamış Hokand Hanlığı'na boyun eğdirmek üzere Türkistan Rus Valisi ile pek çok sefere katılmıştır. Hülasa, Şabdan, Çar'dan babası ve ailesinin çarlığa hizmetleri karşılığında kendine ve oğullarına asalet unvanı verilmesini istemektedir. Bölümün sonunda bir halk şairi irticalen şiirler söyleyerek Şabdan'ı över. Şabdan'ın hoşuna giden bu övgüler karşılığında şairin aldığı hediye Şabdan'ın ahırından seçilmiş besili bir at olacaktır.

İlk bölüm halkın zengin toprak ağaları (manap) altında ezilmesi, din adamlarının ve toprak ağalarının ilkesizliği üzerine kuruludur. Dinin ve hatta Kur'an-ı Kerim'in din adamı tarafından kullanılması, Şabdan'ın bölgedeki işgalci güç ile yaptığı iş birliği, fakir halktan toplanmak istenen vergi ve nihayetinde bunca yokluk içinde Şabdan'ın kendisini şiirlerle öven şaire pahalı bir at hediye etmesi altı çizilmesi

gereken satırlar arasındadır. Özellikle Kazakların son hanı ve Ruslara karşı bağımsızlık savaşçısı Kenensarı Kasımov'un (Ölçekçi, 2009: 123-138) piyeste Şabdan'ın babasının köyünde öldürülmesi ve kesik başının Çar'a Şabdan ailesi tarafından takdimi Kazak-Kırgız halklarının bağımsızlığı için mücadele eden Alaş Ordo Partisi'ne mensup olmakla suçlanan Tınıstanov üzerindeki şüpheleri kuvvetlendirmiştir.

Bunun yanında bir Rus olan Şatskiy'e "Hayvan Kırgız! Köpek Kırgız" sözlerini söyletmesi manidardır. Bu satırları Alaş ideolojisine inandığı iddia edilen Tınıstanov tarafından kaleme alınmıştır. Bunu Ruslara karşı içten içe beslediği duyguların Çarlık Rejimi eleştirisi adı altında ortaya çıkışı olarak görmek mümkündür. Nitekim "Akademiya Geceleri"ne yöneltilen suçlamaların başında "Milliyetçilik" temasını işlemesi gelmiştir (Sadıkov vd., 1987: 50). Tınıstanov kendisini "Çarlık karşıtı, toprak ağalarının fakir halka yaptığı zulümleri göstermeye çalıştım, sınıflar arası mücadeleyi yansıttım." şeklinde konumlandırırsa da üzerindeki Alaşçı suçlamasını haklı çıkaracak, özellikle Alaşçı aydınların Ruslara karşı beslediği düşmanca çizgiden çıkmamıştır. Nitekim Ahmet Baytursınoğlu ve Alihan Bukeyhanov'un Orenburg'da kurduğu Alaş Partisi'nin 1917 yılı yazında A. Sıdıkov tarafından Bişkek'te açılan merkezinde dönemin önde gelen Kırgız entelektüelleri İşenalı Arabev, N. Tulin, D. Sooronbaev, S. Çukin ve Kasım Tınıstanov aktif olarak görev almışlardır (Buyar, 2017: 79).

"Akademiya Geceleri" piyeslerinden günümüze kadar ulaşan ikinci piyes ise yedi perdelik tarihî drama "Gözü Görenler"dir. Birinci sahne bir mahkemeye başlar. Ağalar, Hâkim, Molla, İtibay ve Alım'ın bulunduğu sahne İtibay ve Alım'ın davası üzerine toplanmış bir mahkeme salonunu temsil etmektedir. Mahkemedeki diyaloglardan fakir olan Alım'a büyük bir haksızlık yapıldığı anlaşılır. Fakir Alım zengin İtibay'a ya otuz ruble ceza ödeyecek ya da bir yıl yanında ırgat olarak çalışacaktır. Alım hasta anne ve babasına kendisinden başka bakacak kimsenin

olmadığını, haksız yere verilen bu cezanın yeniden gözden geçirilmesini Molla'dan ister. Molla ve Alım arasındaki diyalog şu şekildedir:

-Ey ağgöz eşek! Neden başkasının hakkını yedin? Öbür dünyada Tanrı huzurunda nasıl cevap vereceksin? Tanrı'dan kork, ahlaksız!
-Alım (Donakalır) Tanrı'ya binlerce defa tövbe ederim Sayın Molla, öteki dünyadakilere gelene kadar, bu dünyanın azabı yetip artmıyor mu? Bende beş kuruşluk bir varlık yok. İhtiyar anneme ve babama nasıl bakayım? Bu karara ben razı değilim (Akant, 1996: 65).

İnsanları başkasının hakkını yemekle suçlayan hâkimler ve Molla rüşvet almaktadır. Alım mahkeme salonundan çıktıktan sonra İtibay'ın ikinci dava konusu konuşulmaya başlar. Buna göre İtibay'ın genç olan ikinci karısı kocasından boşanmak istemektedir. Yetmiş yaşındaki İtibay ise gururunu korumak için mahkeme heyetine ne isterlerse yapmaya hazır olduğunu söyler. Mahkeme başkanı Kulanbay, İtibay'dan ne istediğini şu sözlerle anlatır:

Ha ha ha... Ne kadar güç bir durumda olduğunu çok iyi anlıyorum. Ancak, üç hâkimin her birine, Molla'ya ve Sayın Kıdırbay'a birer iri hayvan, bana bir besili kısrak ve kâtibin kalemine de bir koyun takılmazsa bu iş olmaz (Gülüşürler) (Akant, 1996: 66).

Eser birçok davanın hâkimler tarafından çarpıtılması ve Molla'nın da yardımıyla zenginler lehine kararlar alması ile sürüp gider. Zengin bir Rus ve yanında çalışan fakir bir Kırgız'ın arasındaki dava da zengin lehine sonuçlanır, bu davanın çözümünde de Molla'dan yardım istenir. Molla Kur'an'ı açarak gerekli fetvaları verir. Az evvel mahkeme heyetine karısı ile boşanmaması karşılığında rüşvet veren İtibay'ın genç karısı Acar da mahkemeye başvurur. Sahnede Acar, İtibay'ın babası yaşında olduğunu, hayatının çekilmez olduğunu ve boşanmak istediğini söyler ancak Molla'nın verdiği fetva yardımıyla mahkeme İtibay lehine karar

vererek genç kızı başından savar. Mahkeme heyeti kız sahneden ayrıldıktan sonra kızın haklılığını şu sözlerle kabul eder:

Kıdırbay: Aslında bu gelinin hayatı çok acıklı. İtibay yetmişini aştığında bu daha on altı on yedi yaşlarında olacak. İki kişi nasıl birlikte yaşayabilir ki (Akant, 1996: 74).

Piyesin üçüncü perdesinde ise bilindik bir konu yeniden işlenir. Gündüz mahkeme salonunda rüşvet alan, türlü türlü haksızlıklara sebep olan mahkeme heyeti akşam müzikli ve kadınlı bir eğlencededir.

Molla,(Kadehini kaldırır.) Tanrı için, din için, Çar'ımız için içelim (Hepsi kadehlerini kaldırır).

Aşımday: Söyleyin sevgili Molla, Tanrı da içki içer mi (Derin bir sessizlik) (Akant, 1996: 79).

Dördüncü perde Şabdan'ın ölümü ve onun ardından yakılan ağıtların anlatımıyla geçer. Bu bölümde bir toprak ağasını övdüğü gerekçesi ile Tınıstanov kıyasıya eleştirilecektir. Beşinci perdede ise toprak ağaları ve yerel yöneticilerin toplantısından Almanlarla çıkan savaşta Çar'ın ordusuna Kırgızların da katılma kararı çıkması halk arasında hoşnutsuzluğa neden olur ve isyan hareketleri başlar.

Aman: Biz toprağımızı da kaybettik, malımızı da. Kadın ve çocuklarımızı aç çıplak bırakıp da askere gitmeyiz biz. Çar'ın iyiliğini sadece zenginler ve ağalar görüyor. Alman harbine kendi oğullarını göndersinler, biz gitmeyiz (Akant, 1996: 95).

Bahsi edilen savaş I. Dünya Savaşı, isyan hareketleri ise 1916 yılında Kırgız tarihinde Ürkün Hadisesi olarak geçen büyük göçtür. Ürkün, 1916 yılında Türkistan Türklerinin Rusya Çarlığına karşı gerçekleştirdiği ayaklanmaya verilen adlardan biridir. Oldukça trajik bir biçimde sonuçlanmıştır. İzleri hâlâ

silinmemiştir. Ağırıklı olarak Batı Türkistan sınırları içerisinde cereyan eden ayaklanma Çarlık tarafından acımasızca bastırılmıştır. Gerek ayaklanma esnasında ve gerekse ayaklanma sonrası Çin'e göç esnasında birçok masum insan hayatını kaybetmiştir (Aşlar, 2017: 2). İsyan eden Kırgızların Rus askerleri tarafından öldürülmeleri canlı olarak bu bölümde resmedilir. Son bölüm ise hapisneden gelen bir mektuba ayrılmıştır. Birçok Kırgız, Rus hapisanelerinde ölmüştür. Fabrika işçilerinin önderliğinde yapılacak olan yeni bir devrim hazırlığı yine bu bölümde geçer, uzun bir propaganda mektubundan sonra perde iner.

Esasında Tınıstanov'un bu piyeslerde öne çıkardığı fikirler Özbek Cedit dramasında yansıtılan fikirlerden çok da farklı değildir. Cedit edebiyatında da dini kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmeyen din adamları, çok evlilik ve hukuklarının çiğnenmesi nedeni ile toplumda hak ettiği değeri görmeyen kadın teması ve ilim tahsilinin önemini vurgulayan konular hâkimdir. Dolayısıyla günümüze kadar ulaşan piyesin bölümleri hem Cedit dramasının hem de Sovyet edebiyatının bazı özelliklerini yansıtmaktadır. Özbek Ceditçi, Hacı Muin Şukrulla tarafından kaleme alınan "Mazluma Hatun" dramasında kendi çıkarları için fetva veren din adamı ve kadınların din alet edilerek ezilmesi gibi konular ön plana çıkarılmıştır (Rızaev, 1997: 281). Yine Mahmudhoca Behbudiy'nin kaleme aldığı "Padarkuş Yohut Okumagan Bolaning Hôli" adlı drama da yine benzeri motifler üzerine kuruludur. Padarkuş'ta özellikle cehaletin ve düzgün bir eğitim almamanın da insanı nerelere götüreceği teması hâkimdir (Rızaev, 1997: 135).

3.2 Mariyam Menen Köl Boyunda

Aynı zamanda bir nasir olan Tınıstanov'un kaleme almış olduğu ve 1920 yılında Cas Kayrat dergisinde yayımlanan Kazakça hikâyesi "Mariyam Menen Köl Boyunda" da yukarıdaki paragrafta bahsi edilen temel görüşle örtüşen bir yapıdadır. Mariyam adındaki genç bir kızın birçok karısı olan bir adamla evlendirilmesi hadisesi Mariyam'ın âşık olduğu genç bir delikanlının gözüyle

anlatılır. Mariyam, istemediği hâlde zorla evlendirilir. Sevdiği adamla evlenmesine izin verilmez. Mariyam'ı çok seven delikanlının beraber kaçma teklifini ise Mariyam anne ve babasını kendi halkı arasında küçük düşürmek istemediği için kabul etmez. Hikâye Mariyam'ın bir gece vakti ata bindirilerek hem gurbete hem de istemediği hâlde evlendirilerek tanımadığı bir adamın evine doğru yapacağı yolculuğu "Mariyam gitti, gelecekteki ömrü nasıl olacak? Ne olacağı belli! Sadece kara bir duman, sadece keder..." cümleleri ile biter. Bu hikâye açık bir Cedit edebiyatı ürünüdür. 1920 yılında Toplumcu Gerçekçi edebiyatın esasları tam anlamıyla belirlenmemiştir. Tınıstanov'un Kazak hocalarından ders aldığı okul yıllarında Kazakça kaleme aldığı ve Kazakça yayım yapan bir gazetede yayımlattığı hikâyenin Cedit edebiyatı esaslarından etkilenerek yazılmadığını söylemek gereksiz bir zorlamadır.

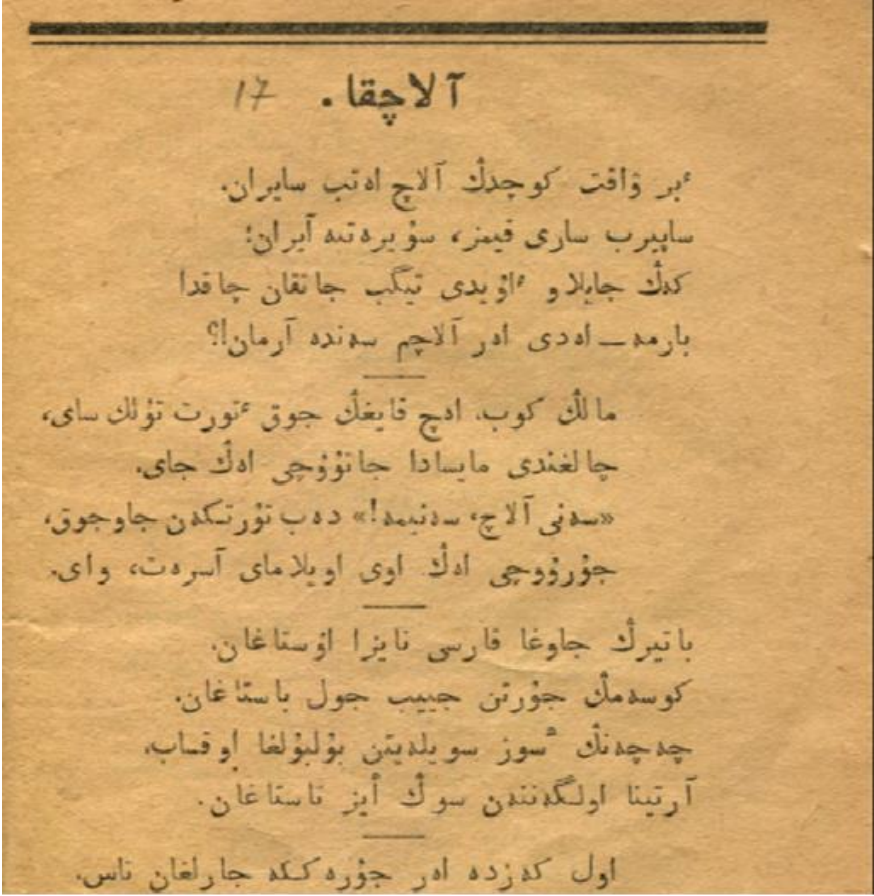
3.3. Alaş(ç) Kelimesinin Anlamı ve Alaş(ç)ka Şiiri

Kasım Tınıstanov'un şiirlerinin bazılarında rastlanılan ve o dönem yazılan eleştirilerde ağır bir şekilde tenkit edilmesine neden olan kelime "Alaş"tır.

Alaş, XIV. yüzyıldaki eski Kazak kabilelerine genel olarak verilen isim. Bu anlamıyla XIX. yüzyılın başlarına kadar yazılı eserlerde, sözlü olarak ise günümüzde de kullanılmaktadır.

1. Şimdiki Kazakların ataları olarak kabul edilen eski Türk kabilelerinin şiarıdır.
2. Yabancı, düşman. Bu anlamıyla şimdilerde de Kazak ve Tatar edebiyatlarında kullanılmaktadır.
3. Halk, topluluk, kuruluş, cemiyet ya da dernek.
4. 1917-20 yılları arasında Kazakistan'da kurulan Burjuva-Milliyetçi Parti'nin ismi (Erkebaev, 1991: 179).

Tınıstanov'un yukarıda bahsi geçen anlamlardan hangisini kastederek şiirlerinde Alaş kelimesini kullandığı ile ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Şekil 1. Kasım İrlarının Cıynagi, Moskova, 1925.

Kaynak: Kırgızistan Kol Cazmaları Fondu.

Kasım Tınıstanov'un yukarıda "Kasım İrlarının Cıynagi" adlı kitabının ilk baskısından yapılan alıntıda "Alaşka" adlı şiirinin ilk üç kıtası görülmektedir.

Alaşka, şirin ilk bölümünde bağımsızlık dönemi övülürken ikinci bölümde Çarlık Rusyası dönemi milletin üzerine çöken kara bir bulut gibi tasvir edilmekte, son bölümde ise denkliğin (Sovyetlerin) gelmesi ile bilim- ilim alma zamanının da geldiği ve kötü günlerin geride kaldığı vurgusu yapılmaktadır.

Alaşa

Bir vakitler göç ettin Alaş, ederek seyran,
Karıştırıp sarı kımız ile bir kap ayran;
Geniş yayla obası kurulduğu zamanlar,
Var mıydı Yiğit Alaş'ım, senin bir emelin?

Malın çok, hiç kaygın yok, tamdır dört çeşit hayvan,
Çayırlarda uzanır idi çok fazla mekân.
"Seni Alaş, seni mi!" diye ilişen düşman yok.
Kaygı ve endişe çok düşünmez yolcu olan!

Senin kahramanın düşmana karşı mızrak tutmuş.
Önderin yurdunu derleyip, rehberlik etmiş.
Şeşeninin söz söylemesi bülbüle benzer,
Öldükten sonra ardından şanını yükseltmiş.

O zamanlarda, kahraman için yarılmış taş,
Senin beylerinin önünde tüm halk eğdi baş.
Hepsi de itibarının bütün zamanlardadır,
Senin emelin o günlerde var mıydı, Alaş?

Bir vakitler kara duman sardı kaplayarak.
Maziye ulaşamadık eli sallayarak.
Gözden yaş, sırttan sopanın eksik olduğu yok.

Hasret kaldık zamaneye ağıt söyleyerek.

Yerleşti gelip bunun gibi bir başa zaman,
Derdı o: “Sen geçmiş gününü çıkar aklından.”
Sen kötüsün, ben iyiyim diyen bir ifade yok.
Aynıdır, yaşlı ile genç kimseye bu devran.

Doğrusu, temizdir iyi zamanın maksatı;
Yaşlı, genç, kadın, erkek tamamı için aynı.
Farksız diye tahsil görmeden beyhude durma.
Okumaz isen başka kimseye olursun yem.

Alaş’ım her nasıl idi evvelki zamanlar?
O hâldeyse kendine kara gün dostu ara.
Bu zaman eğitim öğretim zamanesidir,
İşe gir, belini bağla, tutarak sıkıca!
1920 (Kuzan, 2016: 50)

Tınistanov şiirin ilk bölümünde “Var mı idi er Alaş’ım sende arman” (Arman: sıkıntı) dizeleriyle Kırgızların yaşadığı eski günleri özlemle anmaktadır. Sıkıntısız, geniş yaylalarda, malın köp (çok), kaygın yok (üzüntün yok) satırlarıyla Çarlık Rusyası işgalinden önceki göçmen halkların yaşadıkları hayatı idealleştiren Tınistanov’un Alaş kelimesini kullanarak Alaş Ordo Partisi’ni mi yoksa Kazak-Kırgız halklarını temsil eden manadaki kelimeyi mi kastettiği birçok bilim adamı tarafından hâlâ tartışılmaktadır. Ancak yazıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda eserin muhtevası yanlış anlaşılmaya son derece müsaittir. Son iki kıtada Sovyetler Birliğini övdüğü şeklinde de anlaşılabilir dizlerde ise Cedit edebiyatının temel konusu olan okumak ve bilim almanın önemi işlenmiştir. Sovyetlerin gelmesiyle herkese eşitlik geldiği artık kadınların da eğitim alabileceği

şeklinde değerlendirilebilecek olan dizlerde yansıtılan fikirler kız çocuklarının okutulması gerekliliğini hararetle savunan Ceditçilere bir övgü olarak da gösterilebilir.

4. SUÇLAMALAR GERÇEK Mİ?

Tınistanov'un 1925 yılında basılan "Kasım Irlarının Cıyngı" adlı şiir kitabına giren şiirlerinin birçoğu 1920 ve 1924 yılları arasında yazılan şiirlerdi. Bu şiirler içerisinde yukarıda verilen "Alaşka" adlı şiirin özel bir yeri vardır. Rus istilasından evvel Kırgız-Kazak göçmen halkının normal bir hayat yaşadığını Rusların işgalinden sonra ise toprakları ellerinden zorla alınan Kırgızların dağlara sürüldüğünü elbette ki Tınistanov 16-17 yaşlarındayken duymuş ve kendi gözleriyle de görmüştü. Neticede yaşadığı toprakların en güzel yerleri Ruslara aitti. Aile büyüklerinden ve yaşadığı bölgenin aksakallarından, bir zamanlar bu toprakların kendi halkına ait olduğunu duymamış, bunun acılı hatıralarını dinlememiş olması imkânsızdı. Ayrıca Çarlık rejimi zorbalıkları neticesinde yaşanan Ürkün Hadisesi'nin en şiddetli yaşandığı yerlerden biri olan Issık Göl doğumlu olması ve Çin'e göç etmek zorunda kalması Tınistanov'un millî bilincinin şekillenmesinde etkili olmuştur (Akmataliev vd.,2015: 25). Üzerinde durulması gereken bir başka konu ise Ürkün konusudur. Resmî tarihlerde Çarlık rejiminin eli silah tutan gençleri askere çağırması nedeni ile çıktığı söylenen bu hadisenin esasında anlatıldığı gibi olmadığını Roza Abdikulova şu satırlarla ifade etmektedir:

1916 isyanını tutuşturan asıl kıvılcım, Rus Çarlığı'nın çıkardığı savaşabilecek durumdaki insanları askere alma yönündeki fermanına duyulan tepki şeklinde görünse bile, söz konusu isyanın temel sebeplerinin daha derinlerde yattığı söylenebilir. Bu sebeplerin başında, her millet gibi Kırgızların da hür ve müstakil olmak istemeleri gelmektedir. Rus Çarlığı'nın Hokand Hanlığı'nı istila etmesinin ardından uygulamaya koyduğu Kırgız bölgesini bir

bütün olarak Ruslaştırma siyaseti ve bu çerçevede yürüttüğü ekonomik sömürge politikası sonunda, Kırgızlar sadece topraklarının değil, bütün haklarının ellerinden alındığına şahit oldular. Buna bir de söz konusu ferman eklenince zaten ağzına kadar dolmuş olan bardak ve sabırlar taşı. 1916 isyanının çıkış sebebini işte bu noktada aramak gerekmektedir (Abdikulova, 2016: 173).

Bütün bunlarla birlikte kaçmak zorunda olduğu Çin'den dönüşte Taşkent'teki Kazak-Kırgız El Agartuu mektebine giderek eğitim almaya başlayan Tınıstanov'un hocaları arasında Magcan Cumabay'ın ve birçok Alaş Ordocu aydının olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Dolayısıyla ilk gençlik dönemlerinde Alaş Ordocu düşüncenin etkisinde kalarak şiirler yazmış olmasının hayatın genel seyriyle ters düşmediği söylenebilir. Fakat Tınıstanov'un trajik ölümü ve Kırgız tarihinde almış olduğu önemli yer Kırgız bilim adamlarının bu hususta ikiye ayrılmalarına neden olmuştur.

Şekil 2. Kasım Tınıstanov

Kaynak: 10 Som 1997,1997.

Şekil 3. Prof. Dr. Salican Cigitov

Kaynak: Kemal Göz Arşivi

Salican Cigitov başta olmak üzere birçok bilim adamı Tınistanov'un kendisine yapılan suçlamaları hak etmediği ve suçsuz yere idam edildiği görüşünü savunurken Kaçkınbay Artıkbaev ve onun yetiştirdiği öğrenciler Tınistanov'un Alaş Ordo Partisi'nin aktif üyelerinden olduğunu ve bağlı olduğu Parti'nin düşüncelerini eserlerinde yansıttığını savunmaktalar.

1916 yılında Kırgız tarihinde meydana gelen en büyük insan kayıplarından birisinin yaşandığı Ürkün Hadisesi'nin trajik hatıraları hâlâ hafızalardayken yapılan 1917 Ekim Devrimi'nin halk arasında nasıl karşılanmış olabileceğine dair sorunun cevabı yine Basmaçılık Hareketi'nin Orta Asya halkları arasında büyük destek gördüğü bilgisinin içinde gizlidir. Resmi Sovyet tarihleri devrimin Orta Asya'da ve Kırgızistan sahasında coşkuyla karşılandığını yazsa da Ruslara karşı yapılan silahlı bir mücadele olduğu gerçeği de tarihi belgelerle sabittir. Konuya dair kaleme almış olduğu dikkat çekici makalesinde Mehmet Erkan Killioğlu, Ceditçilik başlığı altında birbirinden ayrılması zor olan iki ayrı formdan bahseder. Bunlardan birisi İslam'ın katı ve tavizsiz yorumunu kabul eden yaklaşımdır. İkincisi ise laik Panislamist yaklaşımdır. Bunlar 1918'den sonra Basmaçılarını destekleyenler ve Ruslarla uzlaşmayı seçenler olarak iki farklı suret olarak gün yüzüne çıkmışlardır

(Kıllıoğlu, 2019: 73). Tınistanov'un eserlerindeki genel yapı ve daha sonra geldiği uzlaşmacı nokta laik Panislamist noktaya daha yakın olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tınistanov'u derinden etkilediği söylenen Alaş Ordacı yapı bağımsızlıktan ziyade federatif bir Rusya'nın içinde özerk bir hükümet kurmak istiyordu (Hayit, 1997: 24). Tınistanov'un ilk şiirlerini Kazakça yazması da şüpheleri kuvvetlendiren başka bir husustur. Kazakistan'daki Alaş Ordo Partisi'nin önde gelen liderlerinden Ahmet Baytursınoğlu, ortak dil meselesi ilgili tartışmalarda kendi görüşünün Kazakçadan yana olduğunu "Eğer İsmail Gaspıralı'nın fikirlerini gerçekleştirmek istiyorsak Türkün bozulmamış dilini ve kurallarını almak lazım." sözleriyle bildirmiştir (Saigy, 2015: 191).

Alaş Hükümeti'nin başarısız olduğunu aydın sezgisi ile gören Tınistanov'un aynı idealleri komünist bir devlet içinde hayata geçirmeye çalışmış olması muhtemeldir. Ancak onun komünizmi yorumlama şekli ile komünizmin dönüştürüldüğü Rus şovenizmi arasındaki fark sadece Tınistanov'un trajedisi değil dönemin de trajedisi hâline gelmiştir.

Men Baskan Col Menin Betim Menin Çıgarmam (Benim Bastığım Yol, Benim Yüzüm, Benim Eserim)

Toprak ağalarının ve zenginlerin emekçi halka 1921 yılına kadar yaptıkları zulümler, 1916 yılındaki başkaldırıda yerli emekçi halkın soykırımı uğradığı bir ahvalden geçiyor idik. Benim gibi anlayışı daha oturmamış cahil bir çocuk zenginden yana olan Alaş Ordocularla tesadüfen karşılaştı ve onlardan eğitim aldı. O günlerde süreli basın yayın ve bütün eğitim kurumlarını ellerinde tutan Alaş Ordocuların benim gibi bir cahilin düşünce dünyasını zararlı olarak etkilemediğini iddia etmek yanlış olur. Önceleri siyasi olarak bende var olan bozuk fikirlerin ve düşmanca düşüncelerin nedeni bu idi. Bu düşüncenin kısaca özeti şu şekilde idi: Kırgız ve Kazak aynı ulus,

bu ulusun adı “Alaş”tır. Alaş’ta sınıf olmadı şimdi de yok. Fikirlerini daha iyi yayıp halkın kabul etmesini sağlayarak emellerine ulaşabilmek için kendileri de bir sınıf mücadelesi ortaya attılar, yerli halk ile Ruslar arasında nifak tohumları ekmeye başladılar ve buna bu günlere kadar devam ettiler. Bunun bütün büyük kapitalist ülkelerde emekçi halkın taleplerini dizginlemek için onların önüne konulan olmazsa olmaz bir kural olduğunu ancak 1924 yılında anlayabildim. Süreli basın yayında yayımlanan ilk eserlerimin Kırgızca değil de Kazakça olmasının nedeni de Alaş Ordocularıdır. Bu şekilde Alaşçıların emekçi halkın yönetimine karşı ortaya koydukları ideolojiyi överek devrim düşmanı milliyetçi, feodal entelektüellerin elinde 1922 yılına kadar eğitim aldım. Alaşçıların bu düşüncelerinin bende çok sağlam bir şekilde oturduğunu şuradan anlamak mümkün: O günlerde halk devrimine karşı koyulan bu düşman ideoloji için ben kendi hayatımdan bile vazgeçmeye hazırdım. Alaşçıların sosyalizm yoluyla değil kapitalizm yoluyla halkın yaşaması gerek şeklindeki düşüncelerinin tesiri altında 1924 yılına kadar kaldım (Tınistanov, 1933).

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı gibi Tınistanov Alaş Ordo Partisi’nden etkilendiğini birçok dinleyicinin bulunduğu resmî bir toplantıda itiraf etmiştir. Daha sonra bu itirafı gazetede de yayımlanmıştır. Fakat kendisi hakkında aralıksız olarak yazılan gazete makalelerinde gençlik dönemlerinde yazılmış şiirleri ve eserleri yüzünden antisovyetçi, kapitalist ve milliyetçi Turancı Alaş Ordo Partisi’ne üye olmakla suçlanmasının Tınistanov’u bunalttığı ve üzerindeki baskının kalkacağı zanni ile bir itirafname düzenlediği, yani baskı altındayken bunları söylemek zorunda kaldığı ile ilgili derin şüpheler vardır.

Nitekim yukarıda bahsi geçen itirafnameden sonra Aalı Tokombaev tarafından Kızıl Kırgızistan gazetesinin 53. sayısında (1932b) “Tınistan Uulu Kasımdın Özünö

Bergen Sını Cına Anın Sırı” (Kasım Tınistanov’un Özeleştirisi ve Bunun Sırrı) başlığı ile bir eleştiri yazısı yayımlanır:

Tınistan Uulu Kasımdın Özünö Bergen Sını Cına Anın Sırı

Tınistan Uulu Kasım’ın emekçi kalkışmasına ve Komünist Partisi’ne karşı yazmış olduğu eserleri hakkında geçtiğimiz günlerde (18 Şubat) “Kızıl Kırgızistan”da basılan yazısı tamamıyla yalan, önceki zararlı fikirlerini doğru yansıtmıyor, daha sonra yaptığı yanlışların sebebini göz boyayarak örtmeye çalışıyor ve gelecekte alacağı pozisyonu üstü kapalı cümlelerle açıkça göstermiyor (Tokombaev, 1932a).

Şekil 4. Tokombaev’in Gazetede Eleştiri Yazısı

Kaynak: Kemal Göz Arşivi.

Aalı Tokombaev’in Kasım Tınistanov’la ilgili yazdıkları yukarıdaki satırlarla sınırlı değildir. Defaatle Tınistanov’u hedef alan yazılar kaleme alan Tokombaev’in bu yazıları şahsî bir husumetten dolayı kaleme alıp almadığı sorusunu dönemin canlı tanıkları da hatıratlarında kendilerine sormuşlardır.

Ziyaş Bektonov bu husumetin nedeninin büyük ihtimalle Aalı Tokombaev'in sanat hayatının başlarında kaleme aldığı şiirleri topladığı "Lenin Tuuraluu" isimli şiir kitabının basılma aşaması ile ilgili olduğunu belirtir. Buna göre Tınistanov Halk Komitesinde çalıştığı yıllarda kontrol etmesi için kendisine gelen şiir kitabına olumsuz rapor vermiştir (Bektenov, 1996: 46).

Tınistanov ve Tokombaev arasında şahsî bir çekişmenin olduğu açıkça görülüyor. Aksi durumda Tokombaev, "Yanlış yaptım, suçlamaları kabul ediyorum, bir daha yapmayacağım." diyen birisinin kullanmış olduğu "yanlış" kelimesini bile uzunca bir eleştiriye konu ederek "Yanlış yapmadı bilerek yaptı ve yapmaya devam edecek." şeklinde bir sonuçla yazısını noktalamazdı. Bu konu ile ilgili ilginç örnekler vardır. Tokombaev (1932c) Kızıl Kırgızstanda "Akademiya Geçesinin Tıyanagı" (Akademiya Gecesinin Dayanağı) başlıklı bir yazı kaleme almıştır:

Koy koroosu: Koyun ağılı

Koyçununku: Çobanın

Bolso, koyçu bolmokpu: Olsa idi, çoban olur muydu?

Kocoyunduku: Ev sahibinin (Çoban kendisini ağılın sahibi sanıyor ama çobanın da bir sahibi var, hem ağıl hem de çoban o sahibe ait) Yoldaşlar! Kasım'ın bu sözlerinin Kazakistanlı milliyetçi I. Sadıkbakas Uulu'nun milliyetçiliğinden ne farkı var? Hiçbir farkı yok. Bunu Kasım bugün de kabul etmiyor. İşin doğrusu şudur: Orta Asya milliyetçilerinin temel fikirleri ile Kasım'ın fikirleri arasında hiçbir fark yoktur.

Ben bu dizelerden iki anlam çıkarıyorum. (Bunu kendisine de sorduğumda koyun çobanını anlattığını söyledi.) Fakat bu dizelerin içerdiği siyasî anlamı çoban şiiri görüntüsü altına saklayamaz. İşte Kasım'ın çobanının sırrı:

Kırgız Respublikasının atı Kırgızdıkı Kırgız Cumhuriyetinin adı Kırgızın (Ama)

Kırgızstandın tizgini özündö emes Kırgızistan'ın dizginleri Kırgızlarda değil

Yani diyor ki kendi dizginlerimizi kendi elimizde tutsaydık Moskova üzerimizde olur muydu? Kasım'ın kendi imgeleri ile anlatılacak olursa Koyun ağılı çobanın olsa idi, Çoban olur muydu, ev sahibinin Bunu Orta Asya'nın o büyük milliyetçilerininin dilleri ile anlatacak olursak: Orta Asya koloni. Eğer koloni olmasaydı neden ağır sanayi kuruluşları pamuğun yetiştiği yerde değil de oradan çok uzakta kuruluyor. Bu yüzen Orta Asya'da otoriter bir rejim var, adı bizim ama zati bizim değil." diyorlar.

Şimdi ey okurlar, bunların birbirinden ne farkı var. Hepsi de aynı dönemde söylenmiş, hepsinin de anlamı aynı.

Şekil 5. Akademiya Keçesinin Tıyanagı

Kaynak: Kemal Göz Arşivi.

Tınistanov'un farklı yorumlamalara açık şiirler kaleme aldığı bir gerçektir. Aalı Tokombaev, milliyetçi, Alaş Ordacı, devlete zararlı bir aydının zararlı eserlerini göstermek için mi bu eleştirileri kaleme aldı? Bu hala tartışılan bir konudur. Bir koyun çobanı, ağıl ve ev sahibi imgelerinden oluşan kısa bir şiiri genel olarak ağır

sanayi kuruluşlarının nerede yapıldığının eleştirisi olarak yorumlaması Tokombaev'in farklı bir niyet taşıdığını göstermektedir.

Kırgız edebiyatçıları arasındaki polemiklerden çıkarılan sonuç Tokombaev'in en güçlü motivasyon duygusunun kıskançlık olduğu yönündedir. Bu durumu Krushçev'in ünlü XX. Parti Kurultayı'ndan sonra Tınıstanova'ya itibarının iade edilmesinden sonra yaşanan süreçte aramak yerindedir. Tınıstanov 1959 yılında başını Tokombaev'in çektiği yazarlar tarafından yeniden suçlanmış. İade-i itibarının geri alınması içerikli dilekçeden sonra Kırgız Komünist Partisi konuyu görüşmek için toplanmıştır. Dönemin Parti genel sekreteri İ. Razzakov'un başkanlığındaki komisyon Tınıstanov'a iade edilen itibarının geri alınması yönünde karar almıştır. A. Bolponova, "K. Tınıstanov Uçenyı i Gosudartvennyı Deyatel" adlı eserinde bunun nedeni şu şekilde açıklamaktadır:

Tokombaev'i bu itibar meselesi neden bu kadar çok ilgilendiriyordu ki? Neticede Kırgız yazarlar arasında en tepedeydi ve Kırgız edebiyatının patriği konumundaydı. Tınıstanov'a itibarının iade edilmesi Tokombaev'in edindiği yeri olduğu gibi değiştirecek ve edebiyat tarihindeki yerini geriye iterek ikinci plana düşmesine neden olacaktı (Bolponova, 2011: 145).

Şekil 6. Aali Tokombaev

Kaynak: Kırgızistanlılar: Halkın şair Aaly Tokombaev, 2014.

Netice olarak Tınistanov'un itibarının tam manasıyla iade edilmesi için Tokombaev'in de öldüğü yıl olan 1989'u beklemek gerekecekti (Bolponova, 2011: 148).

5. SORGULANMASI VE ÖLÜMÜ

Kasım Tınistanov ve Yevgenniy Dimitrieviç Polivanov (1891-1938) 1 Ağustos 1937 yılında tutuklanmışlardır. 4 Ağustos'ta Kırgız Dili ve Edebiyatı Enstitüsü iki profesörün de işlerinde yetersiz oldukları gerekçesi ile görevlerine son veren bir karar almıştır (Ploskih, 1991: 268).

Döneme dair bilgiler tutuklandıktan sonra Tınistanov'un hapisshanede işkenceye maruz kaldığını hapisshanedeyken imzaladığı belgedeki imzanın görünüşü, imzayı atış şekli ve kalemi tutuşundaki güçsüzlükten anlaşılmaktadır. Bu imzanın atılmasından bir gün önce hapisshane sağlık kurulu tarafından yapılan muayenesinde "nevrasteni, gastrit, birisinin yardımı olmadan yürüyemediği" teşhisi konulmuş ve tedavi olması gerektiği belirtilmişti. Fakat buna rağmen son sorgulamasında kendisine yöneltilen suçlamaların birçoğunu reddetmiştir. Tınistanov, suçlamalardan sadece Alaş Ordocu olduğunu kabul etmiş ve içten bir Bolşevik olduğunu belirtmiştir (Bolponova, 2011: 135).

Tınistanov'la aynı koğuştta yarım yıl kadar kalan hapisshane arkadaşı da hapisten çıktıktan sonra talihsiz şairin karısı Türdübübü Tınistanova'yı bularak Kasım'ın işkence gördüğüne şahit olduğunu anlatmıştır. Bir gün koğuştta oturdukları sırada nöbetçilerin Tınistanov'u alıp götürdüğünü gerek saygınlığı ve aksakal olması gerekse kişilik itibarıyla kendisini sevdiren Kasım'ın koğuştakiler tarafından merak içerisinde beklendiğini, aradan epey bir zaman geçtikten sonra Tınistanov'un

koğuşa yürüyemeyecek bir hâlde, dili tutulmuş ve bitkin bir şekilde getirildiğini anlatmaktadır (Tınıstanova, 1991)

Tınıstanov Kırgız destanı Manas'ın basılması ve düzenlenmesi ile ilgili çalışmalarda aktif olarak rol almıştı. Moskova'da basılacak olan varyantın son kontrollerini yapmak için gittiği Moskova'dan Frunze'ye acele dönmesi gerektiği ile ilgili bir haber almış, Frunze'ye döndükten kısa bir süre sonra da tutuklanmıştı (Karasaev, 2001: 323). Tınıstanov'a yöneltilen milliyetçilik suçlamaları arasında halk edebiyatı ilgili yaptığı çalışmalar da etkili olmuştur. Bu yüzden Kırgızistan'da halk edebiyatı ile ilgili çalışmalar belli bir dönem sekteye uğramıştır.

Kasım Tınıstanov öldürüldükten sonra ailesine mezarı ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Bişkek'e on beş kilo metre uzaklıktaki Çoñ Taş köyünde KGB dinlenme merkezinin yanında bulunan tuğla ocağının çukurunda bulunan toplu mezara gömüldüğü düşünülmektedir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, 1991 yılında Bübüyra Kıdıraliyeva adlı kadının bilgi vermesi ile bulunan toplu mezarda Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov da yatmaktadır (Buran, 2007: 318).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mezarı Bişkek sınırları içerisindeki Ata Beyit'te bulunan Tınıstanov'un bir dönem tedavülde olan on somluk kâğıt paraların üzerinde resmi bulunmaktadır. Ayrıca Bişkek'in işlek caddelerinden bir tanesine Kasım Tınıstanov ismi verilmiş ve Issık Göl'de adını taşıyan bir üniversite kurulmuştur. Kırgız tarihi için önemli bir yere sahip olan Tınıstanov'un trajik ölümü, yazar arkadaşlarının bu ölümden oynadığı rol, aklanması sırasında yazılan dilekçelerle sürecin 1989 yılına kadar uzaması gibi hususlar toplum vicdanını yaralamıştır. Devrin şartları ve Stalin diktasının cumhuriyet merkezlerindeki yorumlanması Tınıstanov'un kullanışlı bir kurban olmasına neden olmuştur. Tınıstanov Alaşçı aydınlardan etkilense bile Kırgız toplumu için bir çıkış kapısı olarak gördüğü komünizme ve Sovyetler Birliği'ne

inaniyordu. Bunun başlıca nedeni Kırgız entelijansiyasının kendi bürokratik oligarşisini oluşturmada Sovyetlerin oynadığı rol idi. Issık Göl'den çıkan sıradan birisi genç yaşta eğitim bakanlığına kadar yükseliyor, nüfusu çok az olan Kırgız halkına önce Özerk Cumhuriyet, daha sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü veriliyordu. Bu dönem entelijansiyası Kırgızcaya dayalı bir yazı dilinin oluşturulması, bu dilin işlenmesi, mekteplerde ders olarak okutulacak kitapların basılması ve benzeri birçok hususun Sovyetlerin sağladığı imkânlarla mümkün olduğuna inaniyordu. Bir Kırgız aydınının Sovyetlerin kendilerine sağladığı bu imkânları bir kenara bırakıp eski dönemlere dönüşü istemesi pek de olası değildi. Burada Ruslara karşı asıl mücadelenin sahada reaksiyon gösteren Basmacılar tarafından yapıldığının altını çizmek gerekmektedir. Silahlanarak romantik bir mücadele içine giren Basmacılar İslam dinini temel alarak Rus istilasına karşı çıkmışlardır. Basmacılar Alaş Ordacılar ya da Ceditçilerle karıştırılmamalıdır.

Kasım Tınıstanov ve Aalı Tokombaev arasındaki yegâne fark, Tınıstanov'un ahlaki köleliği kabul etmeyişidir. Entelektüel derinliği ile o dönem Kırgız aydınlarından çok ileride olan Tınıstanov, Kırgızların millî kimliğini, dilini, sözlü edebiyatını ve içtimai yapısını koruyan bir düşünce dünyasının içindeydi. Tokombaev türü Rus şovenizmine istisnasız boyun eğen ve ahlaki köleliği sorgulamadan kabul eden yapı ile çatışması bundandır. Tınıstanov'un ulaştığı entelektüel aydın derinliğini sonraki kuşaktan gelen Aytmatov devam ettirecektir. Tesadüf odur ki uzun bir ömür yaşayan Aalı Tokombaev, Tınıstanov'la giriştiği kalem kavgalarının neredeyse aynısını Aytmatov'la da yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- Aamatov, M. A., Abdıldabek kızı Cañıl., Asılbekova, I.A., Gurkina, L. İ., Dautov, K. D. ve Çekirov, A. Ç. (2008). *Kırgız Respublikasının Cazuuçuları*. Bişkek: Demi Bas.
- Abdikulova, R. (2016). Türkistan İsyanı'nın Kırgız Edebiyatına Yansıması. *Ürkün Bilig*, Kış S. 76, 159-177.
- Akant, Ö. (1996). *Akademiya Geceleri Tarihi Piyes Kasım Tınıstanov*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akmataliev, A. A., Baygaziev, S. O., Caynakova, A. C., Marazıkov, T., Musaev, S. C., Sadıkov, T., Toktonaeliv, K. T. ve Erkebaev, A. E. (2015). *Kırgız Adabiyatının Tarihi XX-Kılımdın Kırgız Adabiyatı* (20-60- Cıldar). Bişkek: Avrasiya Bas.
- Aşlar, Halit (2017). Kırgız Halk Şiirinde "Ürkün" Yansımaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 6, sayı 4, ISSN: 1624-7215.
- Bektenov, Z. (1996). *Zamandaştarım Cönündö Eskerüü*. Bişkek: Plyus .
- Bolponova, A. B. (2011). *K. Tınıstanov- Uçenyı i Gosudartvennyı Deyatel Kırgızstana*. Karakol: UDK.
- Buran, A. (2007). *Kurşunlanan Türkoloji*. Elâziğ: Manas Yayınları.
- Buran, A. (2009). Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı. *Turkish Studies*. Bahar Cilt 4/3.
- Buyar, C. (2017). *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. C. Buyar(Ed.), Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar) içinde (s. 47-87). Bişkek: Byr Publishing House.
- Cigitov, S. (1991) .Töl Başı. *Ala-Too Dergisi*. Bişkek: Ala-Too Bas.
- Cigitov, S. (2006a). *Salıcan Cigitov ve Dünyası* (Haz. Orhan Söylemez ve Kemal Göz) "Kasım Tınıstanov". Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.

- Cigitov, S. (2006b). *Salıcan Cigitov ve Dünyası* (Haz. Orhan Söylemez ve Kemal Göz) "Cengiz Aytmatov Edebiyat Dünyasında Boy Gösteriyor". Çev. Ayhan Çelikbay. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.
- Erkebaev, A. (1991). *Tınıstan Uulu Kasım*. Bişkek: Adabiyat.
- Furr, G. (2012). *Stalin ve Demokrasi Trotskiy ve Naziler*. "1937-1938 Moskova Mahkemeleri ve "Büyük Terör": Kanıtların Gösterdiği". Çev. Murat Akad. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Hayit, B. (1997). *Basmacılar* (Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1917-1934)). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbraimov, O. (1991). *İstoriya Kirgizskoy Sovetskoy Lirik*. Bişkek: Kırgızstan Bas.
- Karakaya, E. (2011). *Kırgız Hikayeci Murza Gaparov ve "Ak Poezd"*. "Künöstüü Aral", "Darıyalardın Şookumu" Adlı Hikayeleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasaev, H. (2001). *Huseyin Naama* (Baştan Ötköndör)/Üröy Uçurgan Suuk Kabar. Bişkek: Kırgızstan Basma Üyü.
- Kılıoğlu, M. E. (2019). Çarlık Rusyasında Ceditçilik / Yeni Usul Hareketi. *Journal of Awareness*, C. 4, 1, 65-90.
- Kuzan, E. (2016). *Kırgız Şair Kasım Tınıstanov'un Şiirlerinin Dil ve Üslup Açısından Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ölçekçi, T. (2009). Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847). *Bilig*, Güz 51, 123-138.
- Ploskih, V. (1991). Tagdırdagı Belgisiz Baraktar. *Ala-Too Dergisi*. Bişkek: Ala-Too Bas.
- Rıspaev, V., Cakşılıkov, A., Cigitov, S., Cetimişev, S., Pustinnikov, N. (1989). *Pisateli Sovetskogo Kirgizstana*. Frunze: Adabiyat Bas.

- Rizaev, Ş. (1997). *Cadid Draması*. Taşkent: Şark Naşriyat-Matbaa Kontserinining Baş Tahririyatı.
- Sadıkov, A., Asanaeliev, K., Baygaziev, C., Cigitov, S. ve Kerimcanova, B. (1987). *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi*. Frunze: İlim Bas.
- Saıgy, G. B. (2015). Ahmet Baytursinoğlu ve Kazak Ceditçiliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 189-193.
- Tınıstanov, K. (1933). Men Basgan Col, Menin Betim, Menin Çıgarmam. *Kızıl Kırgızstan*, 9 Temmuz, No: 131.
- Tınıstanova, T. (1991). Türdübübü Ecenin Aytkandarınan. *Kırgz-Mad Gazetesi*, No: 41, 10 Okt.
- Tokombaev, A. (1932a). Akademiya Keçesi Tuuraluu. *Kızıl Kırgızstan*, Şubat, No: 44. s. 4.
- Tokombaev, A. (1932b). Tınıstan uulu Kasımdın Özüñö Bergen Sını Cana Anın Sırı. *Kızıl Kırgızstan*, Mart, No: 53.
- Tokombaev, A. (1932c). Akademiya Keçesinin Tıyanagı. *Kızıl Kırgızstan*, 6 Mart.
- Yürümez, R. ve Yürümez, A. (2017). *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. C. Buyar(Ed.), Kırgız Edebiyatının Oluşumu ve İleri Gelen Yazarları içinde (s. 583-585). Bişkek: Byr Publishing House.

Şekil 1: Kırgızistan Kol Cazmaları Fondu.

Şekil 2: (17 Aralık 1997). 10 Som 1997, Kırgızistan. [Çevrim-içi: <https://notescollector.eu/pages/en/notes.php?notelId=1743>], Erişim tarihi: 02.01.2020.

Şekil 3: Kemal Göz arşivi.

Şekil 4: Kemal Göz arşivi.

Şekil 5: Kemal Göz arşivi.

Şekil 6: (12 Aralık 2014). Kırgızistanlılar: Halkın şair Aaly Tokombaev. [Çevrim-içi: <https://limon.kg/news:64257>], Erişim tarihi: 02.01.2020.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Some social and political events took place during the Soviet Union Period. The writers were not indifferent to these events and expressed their ideas in their works. Many people who expressed or acted against an anti-government idea were subjected to an oppressive policy by the Soviet government. This skeptical approach of the Soviet government has resulted in the death of many people and intellectuals. Kasim Tinistanov, which has an important place in the history of Kyrgyz, is among these intellectuals. After the Soviet Union dissolved, a woman named Babuyra Kidiraliyeva made a statement in 1991. The statement includes information about Kasim Tinistanov and 137 intellectuals. Based on this information, the effect of the political structure of the period on literature and the consequences it caused in social life are discussed. The life, crime and the reflection of Tinistanov on his works are not known and there is no comprehensive study on this subject. The degree of accuracy of the charges against Tinistanov and the backdrop of these charges are unknown. The aim is to determine in particular which subject Tinistanov is charged with and whether he has included in his works. In general, it is to explain the situations faced by the people who were accused of doing anti-government work during this period and therefore killed, based on Tinistanov's life.

Method

There are some experts from the works that reflect the author's thoughts and enable him to share his thoughts with the masses. The examples given from the writer's works enable us to understand the writer's ideas. It is important to compare the accusations about the author and the thoughts he contributes to the works of the author in terms of understanding and documenting the subject. Given the Kyrgyz population and economy, Tinistanov's books are somewhat difficult to reach. In addition to writing books, he also wrote plays to earn money. The messages given in these plays, character names, the subject of the play were examined in terms of whether they display a negative attitude towards the Soviet regime. It is aimed to have more comprehensive information about the writer and his thoughts by giving examples from the plays staged in many places where it is easier to reach large masses in terms of low cost. Newspapers and Tinistanov's own memories were also used. Heavy criticisms of Kasim Tinistanov in the newspapers did not escape the attention of senior officials and the public. The government and military officials, who were skeptical of everything, took these articles into consideration and started an investigation against Tinistanov.

Prison days began for Tinistanov without the need for a thorough investigation. When the suspicion begins it is worth analyzing the criticism in the newspaper and the memories of Kasim Tinistanov in terms of the accusations against him and his responses to these accusations. In addition, during the years when Kasim Tinistanov was in prison, the words of a person who was in the same cell with Tinistanov and the details of the interview given by his wife Tükdübübü were used. What was written and said about Tinistanov was not researched by adhering to a single source, different sources were used and whether these sources contradict one another, it was checked.

Findings (Results)

According to our reviews of Kasim Tinistanov's works, the subjects that Tinistanov was accused of were not found in his works. There are no anti-government findings in the works. In this period, the accusations that caused the killing of many intellectuals were made without being fully proved and the crimes were not based on, any evidences. The return of the reputation of Tinistanov and many intellectuals confirms this finding. The witnesses' explanationst shows that many inhuman torture were carried out in prisons at that time. As a result of torture, many people lose their lives and those who survive were killed by being shot afterwards. It is understood from the results of the investigation sand on the bodies that 137 intellectuals were subjected to torture before being shot, and then the bodies they were shot. The criticisms of the authors who are recognized and respected by the society lead to the deaths of different authors. Tokombaev's criticism published in the newspaper is among the factors that caused the death of Tinistanov. The source of this criticism is based on personal disputes, not documents. In addition, Tinistanov's acceptance of the charges against him at the official meeting is to show the magnitude of the pressure put on him by the society. He thinks that after accepting the charges, the psychological pressure will decrease.

Conclusion and Discussion

The fact that Kasim Tinistanov had an important place in Kyrgyz literature caused more criticisms to the authors. Jealousy and personal matters are one of the reasons why writers who wrote destructive criticism against Tinistanov wrote such criticisms. These criticisms were among the events that caused Tinistanov's death. Among the events that caused his death was the use of the word "Alash" in his poems. This word has many meanings. However, it is not known in what sense it was written by Tinistanov. In a speech at a meeting, Tinistanov admitted that he was influenced by the Alash Orda Party during his youth. However, the conditions under which this confessions were made raise questions in minds. This study examines the crimes of Kasim Tinistanov, the factors that led to the

accusations, what events he encountered in the last days of his life and his death. Since the political structure of the period was suitable for misunderstandings and the accusations were not made in detail, he was subjected to the treatment he did not deserve an intellectual who made great contributions to the Kyrgyz language and literature. As a result, even though he was influenced by the Alash Orda Party due to the social structure he was in during his youth, he later appeared as an extremely affiliated writer to the Soviet Union.